

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลให้มีการผลิตสินค้าและบรรจุก๊าซในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชน และเพื่ออำนวยความสะดวก โดยสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ประโยชน์นั้นส่วนใหญ่มีการผลิตที่ซับซ้อน ใช้องค์ประกอบที่กำจัดยาก ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย โดยเฉพาะปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษล้นเมือง มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ ปัญหาด้านสุขภาพ เป็นต้น

ปัญหามลพิษเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ในประเทศไทย มีการรายงานสถานการณ์การเกิดมลพิษ โดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา โดยภาพรวมทั้งประเทศมีอัตราการผลิตมลพิษเพิ่มขึ้นทุกปี เช่น ในปี พ.ศ.2542 มีปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้น 13.60 ล้านตันหรือ 37,250 ตันต่อวัน ปี พ.ศ. 2544 มีปริมาณมลพิษเกิดขึ้น 13.90 ล้านตัน หรือ 38,082 ตันต่อวัน ในปี พ.ศ. 2546 มีปริมาณมลพิษ 14.4 ล้านตัน หรือ 39,240 ตันต่อวัน ในปี พ.ศ. 2547 มีปริมาณมลพิษ 14.7 ล้านตัน หรือ 39,956 ตันต่อวัน ในปี พ.ศ. 2550 มีปริมาณมลพิษที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ 14.72 ล้านตัน หรือ 40,329 ตันต่อวัน และในปี 2551 มีปริมาณมลพิษเกิดขึ้น ประมาณ 15.04 ล้านตันหรือ 41,213 ตันต่อวัน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี 2550 ประมาณ 0.32 ล้านตัน หรือร้อยละ 2.18 (กรมควบคุมมลพิษ, 2551) ดังนั้นในอนาคตจึงมีแนวโน้มที่จะมีปริมาณมลพิษเพิ่มขึ้นทั่วประเทศ แหล่งกำเนิดมลพิษสำคัญ พบว่า ในปี พ.ศ.2551 ในเขตกรุงเทพมหานครมีปริมาณมลพิษที่เก็บขนได้ประมาณวันละ 8,970 ตัน เขตเทศบาลเมืองและเมืองพัทยาคาดว่า มีประมาณวันละ 14,766 ตัน และนอกเขตเทศบาลประมาณวันละ 17,477 ตัน และด้านการจัดการมลพิษ พบว่า มีการจัดการมลพิษอย่างถูกต้อง ประมาณ 15,444 ตันต่อวัน หรือ ร้อยละ 37 ของปริมาณมลพิษทั่วประเทศ (กรมควบคุมมลพิษ, 2551)

จังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลางความเจริญของภูมิภาค มีการขยายตัวทางด้านศูนย์กลางธุรกิจการค้า การอุตสาหกรรม ศูนย์ราชการ และ ศูนย์การศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การที่เป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าที่สำคัญ และมีศักยภาพที่จะสามารถพัฒนาให้เป็นประตูเปิดไปสู่ประเทศในแถบอินโดจีนได้ ดังนั้น จังหวัดขอนแก่นจึงได้รับการพัฒนาให้เป็นเมืองหลักเกิดการขยายตัวทางด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็วและต่อเนื่องมาโดยตลอด จังหวัดขอนแก่น จัดอยู่ในอันดับที่ 3

ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ 10,886.99 ตารางกิโลเมตร ในปี พ.ศ.2549 มีประชากร 1,712,733 คน ประกอบด้วย 26 อำเภอ 198 ตำบล เมืองศรีนครพนม 225 แห่ง ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาล 32 แห่ง แบ่งเป็นเทศบาลนคร 1 แห่ง เทศบาลเมือง 3 แห่ง เทศบาลตำบล 28 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 192 มีปริมาณมูลฝอยเกิดขึ้นประมาณ 1,060 ตันต่อวัน หรือประมาณ 386,900 ตันต่อปี โดยมีปริมาณมูลฝอยที่มีการกำจัดแบบถูกหลักสุขาภิบาลคิดเป็นร้อยละ 30 ที่เหลือถูกกำจัดแบบเทกองและเผาซึ่งไม่ถูกหลักสุขาภิบาล จึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชน นอกจากนี้ปัญหา มูลฝอยของจังหวัดขอนแก่นยังมีแนวโน้มที่จะรุนแรงเพิ่มมากขึ้นตามความเจริญและการขยายตัวของชุมชน ปัญหาการจัดการมูลฝอยในปัจจุบัน พบว่า ประชาชนยังขาดความร่วมมือในการลดปริมาณการผลิตมูลฝอย การคัดแยกมูลฝอย การนำมูลฝอยที่มีประโยชน์กลับมาใช้ใหม่ และ ในการจัดหาที่ตั้งศูนย์กำจัดมูลฝอยแห่งใหม่มักจะได้รับการต่อต้านจากประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียงเสมอ (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดขอนแก่น, 2549)

ตำบลหนองแวงโสภนระ อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น มีพื้นที่ทั้งหมด 57 ตารางกิโลเมตร หรือ 31,561 ไร่ มีจำนวนหมู่บ้าน 14 หมู่บ้าน มีจำนวนหลังคาเรือน 1,500 หลังคาเรือน ประชากร 8,500 คน มีบ่อฝังกลบแบบถูกหลักสุขาภิบาลของเทศบาลเมืองเมืองพล จำนวน 1 แห่ง มีพื้นที่ฝังกลบ 71 ไร่ 3 งาน 38 ตารางวา คาดว่าจะใช้งานได้ประมาณ 20 ปี ตั้งอยู่ที่บ้านโคกสูง หมู่ที่ 11 เริ่มใช้ ปี 2545 ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภนระ มีปริมาณมูลฝอยเกิดขึ้นประมาณ 1,128 ตันต่อปี หรือ 3.09 ตันต่อวัน (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดขอนแก่น, 2549) โดยมีการนำไปกำจัดแบบถูกหลักสุขาภิบาลที่บ่อฝังกลบของเทศบาลเมืองเมืองพล จำนวนเพียง 120.15 ตันต่อปี หรือ 0.33 ตันต่อวัน (เทศบาลเมืองเมืองพล, 2553) คิดเป็นร้อยละ 10.65 เท่านั้น ซึ่งจะเห็นว่าต่ำกว่าภาพรวมของจังหวัดขอนแก่น ทั้งที่มีบ่อฝังกลบแบบถูกหลักสุขาภิบาลในพื้นที่ ด้านการลดปริมาณมูลฝอยในชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภนระ ทำบันทึกข้อตกลงจ้างเหมาบริการเอกชนในการเก็บขน/ขนย้ายมูลฝอยชุมชนเป็นรายปี โดยมีข้อตกลงในการจัดเก็บมูลฝอย เดือนละ 2 ครั้ง นำไปกำจัดที่บ่อฝังกลบแบบถูกหลักสุขาภิบาลของเทศบาลเมืองเมืองพล โดยในปี 2552 มีการนำไปกำจัดที่บ่อฝังกลบประมาณ 0.53 ตันต่อวัน หรือ 192 ตันต่อปี (เทศบาลเมืองเมืองพล, 2553) การนำมูลฝอยไปกำจัดที่บ่อฝังกลบไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภนระ ยังได้รับเงินอุดหนุนจากเทศบาลเมืองเมืองพล ปีละ 50,000 บาท (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภนระ, 2551) ปัญหา/อุปสรรคเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภนระ คือ ยังมีการกำจัดมูลฝอยไม่ถูกหลักสุขาภิบาลจำนวนมาก เช่น การเผากลางแจ้ง ในด้านการเก็บขน/ขนย้ายมูลฝอย

โดยเอกชน พบว่า พนักงานมาจัดเก็บมูลฝอยไม่ตรงเวลา ไม่ครบตามข้อตกลง การเก็บขนมูลฝอยไม่เป็นระเบียบ ทำให้เกิดการขัดแย้งกับประชาชนในชุมชน อีกทั้งจำนวนถังรองรับมูลฝอยไม่เพียงพอทำให้มูลฝอยล้นถังทำให้มีปริมาณมูลฝอยตกค้างในชุมชนจำนวนมาก จึงอาจเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของเชื้อโรค ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และ สุขภาพของประชาชนในชุมชน ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการจ่ายค่าธรรมเนียมในการเก็บขน/ขนย้ายมูลฝอย (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภณ, 2551)

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และ ชุมชน เป็นแนวคิดที่มีการพัฒนามาแล้วหลายทศวรรษ ทั้งนี้เนื่องมาจากที่ผ่านมามีการดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชนจะอาศัยแต่ทางภาครัฐฝ่ายเดียว ศักยภาพและขีดความสามารถของประชาชนในด้านการจัดการ และการแก้ไขปัญหาในชุมชนไม่ได้รับความสำคัญ ทำให้การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ขาดประสิทธิภาพและไม่ยั่งยืน โดยเฉพาะทางด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนและชุมชนอย่างมาก ดังนั้น การจัดการปัญหาในชุมชนโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม จึงได้รับการผลักดันจากองค์กรทางสังคม ผนวกกับความคาดหวังของสังคมนานาชาติ (สถาบันดำรงราชานุภาพ, 2543) ที่ผ่านมามีองค์กรท้องถิ่น ยังละเลยและให้ความสำคัญต่อการสร้างความตระหนักและการมีส่วนร่วมของประชาชนที่อาศัยและทำงานอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ค่อนข้างน้อย (สุคนธ์ เกียรติกุล, 2543) จากการวิจัย พบว่า มีปัจจัยหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน เช่น การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเป็ด จังหวัดขอนแก่น พบว่า เพศ ระดับการศึกษา การได้รับการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ความคาดหวังในผลประโยชน์ ความรู้ด้านการจัดการมูลฝอย ความคิดเห็นต่อข้อบังคับตำบล ปริมาณมูลฝอยที่ผลิตในครัวเรือน มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน (สุภควดี ธนสีสังกูร, 2545) ซึ่งมีความแตกต่างกับการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำจัดมูลฝอยขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองขุด อำเภอเมือง จังหวัดสตูล พบว่า เพศ การศึกษา ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอยชุมชน แต่พบว่า อายุ อาชีพ มีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอยแตกต่างกัน (กัลยา สันมาแอ, 2550)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิธีการแก้ไขปัญหาการจัดการมูลฝอยชุมชนเพื่อให้เกิดการรับรู้ ยอมรับ และตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ โดยใช้วิธีการระดมพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์ และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ทางภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องจะต้องให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ ทรัพยากรและด้านอื่น ๆ ร่วมด้วยจึงจะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวประสบความสำเร็จได้ โดยจะทำการศึกษาถึงปัจจัย หรือตัวแปรที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชนด้วย โดยนำกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

A-I-C (Appreciation Influence Control) มาประยุกต์ใช้ เพื่อให้ได้แนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการมูลฝอยชุมชนที่สอดคล้อง และเหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาในการจัดการมูลฝอยชุมชนที่เป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และเกิดความยั่งยืนต่อไป

2. คำถามงานวิจัย

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน ขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง โสภพระ อำเภอลาด จังหวัดขอนแก่น เป็นอย่างไร

3. วัตถุประสงค์งานวิจัย

3.1 วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน ขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง โสภพระ อำเภอลาด จังหวัดขอนแก่น

3.2 วัตถุประสงค์เฉพาะ

3.2.1 เพื่อศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการมูลฝอยชุมชน

3.2.2 เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน

3.2.3 เพื่อวางแผนแก้ไขปัญหาการจัดการมูลฝอยชุมชน โดยใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม A-I-C

4. ขอบเขตงานวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน โดยศึกษาการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการมูลฝอยโดยกระบวนการมีส่วนร่วมตามเทคนิคกระบวนการการวางแผนแบบมีส่วนร่วม A-I-C

4.2 ขอบเขตของพื้นที่วิจัย ศึกษา ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวง โสภพระ อำเภอลาด จังหวัดขอนแก่น

4.3 ขอบเขตด้านประชากรที่ทำการวิจัย

4.3.1 แบบสัมภาษณ์ : ประชากรศึกษา คือ ตัวแทนครัวเรือนที่มีหน้าที่ในการจัดการมูลฝอยในครัวเรือน หรือตัวแทนที่มีหน้าที่ในการจัดการมูลฝอยในครัวเรือนลำดับรองลงมา ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ท้องที่การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดขอนแก่น

4.3.2 กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม A-I-C : ประชากรศึกษา คือ ผู้นำชุมชน หรือ แกนนำชุมชนที่สามารถกำหนดนโยบาย วางแผนงาน/โครงการ และเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับจัดการมูลฝอยชุมชน

4.3.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก : ประชากรศึกษา คือ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ ปลัดกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ และพนักงานที่รับผิดชอบงานการจัดการมูลฝอยในองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ

5. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

5.1 การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอยขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งแบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมเป็น 4 ด้าน คือ

5.1.1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน

5.1.2 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

5.1.3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

5.1.4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

5.2 การจัดการมูลฝอย หมายถึง การดำเนินงานเพื่อเป็นการลดปริมาณมูลฝอยชุมชน โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ

5.2.1 การคิด และเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการมูลฝอย

5.2.2 การนำมูลฝอยกลับมาใช้ประโยชน์

5.2.3 การเก็บรวบรวมและการเก็บขนมูลฝอย

5.2.4 การกำจัดมูลฝอย

5.3 ประชาชน หมายถึง บุคคลที่อาศัยในเขตพื้นที่ท้องที่การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดขอนแก่น

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ประชาชนในตำบลหนองแวงโสภพระ อำเภอลพ จังหวัดขอนแก่น เล็งเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการมูลฝอยชุมชน และร่วมดำเนินการในแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาการจัดการมูลฝอยชุมชน

6.2 ประชาชนในพื้นที่ได้แนวทางในการแก้ไขปัญหามูลฝอยชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และได้เสนอแผนงาน/โครงการต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหนองแวงโสภพระ อำเภอลพ จังหวัดขอนแก่น

6.3 มีการดำเนินงานแก้ไขปัญหามูลฝอยชุมชนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามแผนงาน/โครงการแก้ไขปัญหามูลฝอยชุมชน ในแผนงาน/โครงการที่สามารถแก้ไขปัญหาได้เองโดยชุมชนทันที

